

ІНСТИТУТ ПІДСЛІДНОСТІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

INSTITUTE OF INVESTIGATIVE JURISDICTION: A RETROSPECTIVE VIEW

Лужецька Т.І., аспірантка кафедри кримінального процесу

Національна академія внутрішніх справ

У науковій публікації досліджуються історичні етапи розвитку підслідності як інституту кримінального процесуального права. Проаналізовано його формування та становлення на українських землях, починаючи із зародження досліджуваного правового явища за часів Київської Русі та закінчуючи прийняттям у 1960 року Кримінально-процесуального кодексу УРСР. Зазначалось, що протягом тривалого часу до формування органів, уповноважених на проведення досудового розслідування, функцію обвинувачення виконували потерпілі, досудове (попереднє) розслідування не було обов'язковим. Разом із тим у справах проти князівської влади, проти церкви та щодо тяжких злочинів досудове (попереднє) розслідування та судовий розгляд здійснювалось судовими органами та проводилось обов'язково. Надалі із входженням українських земель до складу Російської імперії досудове (попереднє) розслідування покладалося на відповідних посадових осіб (губні старости), при судах створювались посади «розищиків». За часів дії Статуту кримінального судочинства 1864 року при судах створювались посади судових слідчих, які проводили попереднє слідство у визначеній їм ділянці повіту чи міста. Разом із тим визначення суб'єкта, який здійснюватиме попереднє слідство, залежало від врегульованих Статутом правил підсудності, тому у статті також розкрито взаємодію між інститутами підслідності та підсудності.

Зазначено, що у вітчизняному законодавстві термін «підслідність» уперше використано в Кримінально-процесуальному кодексі УСРР 1922 року. Разом із тим у зазначеному кодексі та його наступникові 1927 року низка статей розкривають зміст територіальної та предметної підслідності, визначають межі проведення попереднього розслідування, а також регулюють спори про підслідність. Уже із прийняттям у 1960 році Кримінально-процесуального кодексу УРСР відбулося остаточне визнання підслідності як одного з інститутів кримінального процесуального права.

Водночас у науковій публікації зосереджено увагу на основних нормативно-правових актах, що регулювали кримінальні процесуальні відносини в частині розподілу кримінальних справ між органами, які уповноважені на проведення досудового розслідування.

Ключові слова: підслідність, органи досудового розслідування, досудове розслідування, кримінальне провадження, слідчий.

The scientific publication examines the historical stages of the development of investigative jurisdiction as an institution of criminal procedural law. Its formation and becoming on the Ukrainian lands are analyzed, beginning with the origin of the studied legal phenomenon during the times of Kievan Rus and ending with the adoption in 1960 of the Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR. It was noted that for a long time, before the formation of the bodies authorized to conduct the pre-trial investigation, the function of the prosecution was performed by the victims, the pre-trial (preliminary) investigation was not mandatory. At the same time, in cases against the princely authorities, against the church and for serious crimes, pre-trial (preliminary) investigation and trial were carried out by judicial authorities and were mandatory. Later, with the entry of Ukrainian lands into the Russian Empire, the pre-trial (preliminary) investigation was entrusted to the relevant officials. During the period of validity of the Statute of Criminal Procedure in 1864, the positions of judicial investigators were created in the courts, which conducted a preliminary investigation in the area or city designated by them. At the same time, the definition of the subject who will carry out the preliminary investigation depended on the rules of court jurisdiction regulated by the Statute, so the article also reveals the interaction between the institutions of court jurisdiction and investigative jurisdiction.

It is noted that in domestic law the term "investigative jurisdiction" was first used in the Criminal Procedure Code of the USSR in 1922. At the same time, in this Code and its successor in 1927, a number of articles reveal the content of territorial and substantive investigative jurisdiction, determine the boundaries of the preliminary investigation, as well as regulate disputes about investigative jurisdiction. Already with the adoption in 1960 of the Criminal Procedure Code of the USSR there was a final recognition of investigative jurisdiction as one of the institutions of criminal procedural law.

At the same time, the scientific publication focuses on the main legal acts governing criminal procedural relations in the distribution of criminal cases between the bodies authorized to conduct a pre-trial investigation.

Key words: investigative jurisdiction, pre-trial investigation bodies, pre-trial investigation, criminal proceedings, investigator.

Постановка проблеми. Правильне розподілення кримінальних проваджень між органами, уповноваженими на проведення досудового розслідування, є запорукою забезпечення виконання завдань, що ставляться перед кримінальним провадженням. Водночас, як і будь-який інший інститут кримінального процесуального права, підслідність потребує удосконалення та покращення. Норми, які нині регулюють підслідність, пройшли тривалий історичний шлях свого формування та розвитку. Простеження шляху становлення зазначеного інституту на українських землях, аналізування кримінальних процесуальних норм дозволить дослідити підслідність із характерними особливостями різних періодів та дасть можливість урахувати минулу позитивну практику його застосування у сучасних умовах та, як наслідок, удосконалити чинне законодавство.

Метою статті є ретроспективний аналіз законодавства та етапів розвитку підслідності, її взаємозв'язок з іншими інститутами кримінального процесуального права, між самими органами, уповноваженими на проведення досудового розслідування, як єдиного механізму, необхідного у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія розвитку кримінального процесуального законодавства, зокрема інституту підслідності, досліджувалася в роботах:

І. Фойницького, М. Чельцов-Бебутова, М. Погорецького, С. Юшкова, Ю. Кицана, О. Татарова, А. Омарова, П. Берназа, Н. Сизої та інших.

Виклад основного матеріалу. Підслідність як один з інститутів кримінального процесуального права тісно пов'язаний та навіть залежить від стадії досудового розслідування, адже точно визначена підслідність – результат успішного виконання завдань, що ставляться перед кримінальним провадженням. Тому дослідження формування підслідності необхідно здійснювати через призму її взаємозв'язку зі стадією досудового розслідування.

Формування інституту підслідності на території українських земель відбувалось разом із розвитком суспільних відносин. Великий вплив на його становлення мали звичаєве право, релігія, міждержавні відносини, політична спрямованість держави.

За часів Київської Русі не було чіткого розмежування між цивільно-правовими та кримінально-правовими відносинами. Досліджуваний інститут підслідності в теперішньому його розумінні ще не був сформований.

Витоки кримінального процесуального права за часів Київської Русі можна знайти в багатьох правових документах, які вже на той час набували писемного закріплення. Так, у найбільш визначальній пам'ятці давньоруського

права «Руській Правді» чимало статей присвячені кримінальному праву та процесу.

Обов'язок переслідування злочинця, встановлення фактичних обставин злочину, визначення предмета та меж доказування покладалося безпосередньо на потерпілого. В давні часи на Русі не було спеціальних органів та осіб, які мали виконувати розшукові і слідчі функції, діяла приватна помста. Основною причиною цього було те, що державність ще не набула достатнього розвитку для утворення відповідних владних інститутів [1, с. 9]. Тому саме за активних дій потерпілого розкривались злочини, відшукувалось майно, відшкодовувались збитки, особи притягувалися до відповідальності. Тобто функція обвинувачення покладалася на потерпілого.

Разом із тим, як зазначає С. Юшков, у справах проти князівської влади застосовувались форми слідчого процесу. Самі князі та їхні агенти проводили слідство і самі судили [2, с. 413].

«Руською Правдою» описувались і особливі форми досудового встановлення відносин між потерпілим (позивач, обвинувач) і ймовірним відповідачем (обвинувачений) [3, с. 634]. Це так звані попередні слідчі дії, що проводились потерпілим, до яких належать «заклич», «звід» та «гоніння сліду».

Подальший розвиток інституту підслідності пов'язаний із припиненням існування Київської Русі та входженням більшості українських земель до Великого князівства Литовського, Руського та Жемантійського (офіційна назва держави з 1398 року).

Судочинство, зокрема і кримінальне процесуальне право, на українських землях, що перебували у складі Великого князівства Литовського, спочатку регулювалось нормами звичаєвого права, «Руською Правдою», міжнародними договорами, а також привілеями литовських князів та Литовською метрикою. Крім цього, набували поширення статuti та збірники Магдебурзького права.

У 1468 році затверджено Судебник Казимира IV Ягеллончика – перший кодифікований збірник литовського кримінального та кримінального процесуального права, який прийнятий на основі місцевого звичаєвого права та судової практики з кримінальних справ.

Найбільш визначними джерелами права, що не лише регулювали відповідні суспільні відносини, а й вплинули на розвиток кримінального процесуального законодавства, стали Литовські Статuti.

У Статутах 1529, 1566 та 1588 років питанням судочинства та процесуального права приділено велику кількість статей. Так, процесуальне право фактично не розмежовувало цивільні та кримінальні справи, причому на українських землях тривалий час зберігався обвинувально-змагальний процес. Судове провадження розпочиналося за заявою (потерпілого або його родичів), увесь процес мав позовний характер – позивач повинен був самостійно зібрати всі докази, пред'явити їх до суду і підтримати обвинувачення. Крім цього, на будь-якій стадії процесу він міг відмовитися від обвинувачення або укласти мирову угоду.

За часів дії Литовських Статутів ключовою фігурою в кримінальних процесуальних відносинах був потерпілий та саме від його активних дій залежав результат розслідування злочину. Проте щодо найтяжчих злочинів, зокрема державних і проти церкви, слідство і судовий були обов'язковими, незалежно від заяви сторони, що передбачав II Литовський статут. До того ж таке провадження мало деякі елементи слідчого (інквізиційного) процесу – донесення, катування, таємниця судочинства [4, с. 25].

Слід відзначити, що тоді особливим інститутом давньоукраїнського права був копний суд, який поєднував функції розшукового, слідчого та й судового органу. Скликались копні суди на підставі заяви (скарги) потерпілого, який самостійно збирав та подавав до суду докази. Кри-

мінальне провадження поділялось на три стадії: досудове слідство «гаряча копа», судове засідання та постановлення вироку.

Як стверджує М. Погорецький, у XIV–XVIII ст.ст. на окупованих українських землях поступово відбувається відокремлення судової влади від адміністративної, відокремлення цивільного процесу від кримінального, в якому встановлюється попереднє слідство, що включає у себе й розшук, і яке стає невід'ємною функцією посадових осіб, на яких покладається збір доказів для суду [1, с. 11].

Варто зазначити, що суттєві зміни в процес розслідування злочинів вніс Іван IV, котрим 24 жовтня 1539 року вперше були визначені окремі посадові особи, які повинні були займатися тільки розслідуванням злочинів і проводити судовий розгляд кримінальних справ. З цього часу слідство, суд і виконання вироків покладалося на губних старост, помічниками яких були цілувальники. Губні (губа – округ, декілька сіл, інколи невеликих міст) старости вибиралися мешканцями округу на декілька років із дворян «который бы грамоте был гаразд и душою прями и животом прожиточен».

У 1669 році для розслідування злочинів були введені також сищики, стосовно яких губний староста був товаришем. При цьому сищики мали право також учиняти суд і над губними старостами, дяками. І тільки указом Петра Першого від 10 березня 1702 року старости та сищики були відмінені, а розслідування злочинів і суд передавалося воєводам та їхнім помічникам, які вибиралися із дворян [5, с. 155].

За часів існування Запорозької Січі та утвореної в результаті визвольної війни українського народу 1648–1654 рр. незалежної держави Гетьманщини виникла своя оригінальна правова система, основою якої стало козацьке право.

Досудове розслідування розпочиналося як за скаргою заявника, так і за ініціативою козацької старшини, мало ознаки слідчо-розшукового процесу. Досудове слідство здійснювали осавули або один із уповноважених на це суддів.

Кримінальні справи, що торкалися інтересів держави, розслідувалися судовими органами. Для розслідування справи на місцях суд посилав спеціально уповноважених ним осіб, які спільно з місцевими органами проводили слідство. Розслідування справ про злочини полковників або генеральних старшин належало виключно до компетенції осіб, які також належали до полкової старшини та генеральної старшини. Здебільшого вони проводили таке слідство спільно з посадовими особами [6, с. 11].

На думку Н. Сизої, виходячи із судової практики Гетьманщини, проведення попереднього розслідування не було обов'язковим у кримінальному судочинстві того часу. В умовах приватноправового характеру судового процесу основну роль у кримінальній справі відігравав позивач-потерпілий. Але для того щоб подати вмотивовану скаргу, підкріплену доказами, йому доводилось вчиняти дії, що мали характер попереднього слідства.

Такі слідчі дії, як огляд місця події, огляд тілесних ушкоджень, огляд трупа, допит обвинуваченого, допит свідків, очна ставка, обшук уже тоді застосовували під час проведення попереднього слідства приватні обвинувачі та суд [7, с. 8–9].

Після приєднання Лівобережної України до Московської держави на території українських земель поступово запроваджується правова система, що діяла на землях Російської імперії. Досудове розслідування покладається на відповідних посадових осіб, запроваджується засада розшукового процесу. Суд розглядався не лише як орган правосуддя, а й як правоохоронний орган з проведення розслідування. Так, відповідно до «Інструкції гетьмана Данила Апостола судам» від 13 липня 1730 року при судах для проведення досудового розслідування передбачалося створення посад «розищиків», які проводили слідство та допитували свідків [8, с. 20–21].

Однією із найважливіших правових пам'яток XVIII ст., яка вплинула на розвиток кримінального процесуального права, є «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. Зазначений збірник не був затверджений, однак набув поширення на території Лівобережної України. Він містив низку норм, присвячених кримінальному процесу, зберіг приватно-позовний характер правовідносин.

По всій території тодішньої України поряд з гетьманськими формами забезпечення розслідування все більше й більше поширювалася судово-розшукова система Російської імперії. І нарешті Катериною II після розгрому повстання Омельяна Пугачова були видані «Учреждения для управления губерний» від 7 листопада 1775 року, якими право та обов'язки розслідування злочинів надавалося поліції. Поліція мала право проводити як слідчі дії, так і розшукові заходи [5, с. 156].

Наступним ключовим етапом у розвитку інституту підслідності є проведення імператором Олександром II судової реформи та прийняття у 1864 році Статуту кримінального судочинства (далі – Статут).

Досліджуючи підслідність у контексті Статуту, варто зазначити, що в ньому відсутнє його законодавче визначення та закріплення як одного з інститутів кримінального процесуального права, що забезпечує розподіл кримінальних справ між органами, які здійснюють досудове розслідування. Водночас Статутом запроваджувався інститут судових слідчих, який здійснив колосальний вплив на розвиток досліджуваного інституту.

Уведення спеціальних посадових осіб для проведення попереднього слідства, які тоді відносилися до судової гілки влади, забезпечувало дотримання запроваджених судовою реформою демократичних принципів процесу, механізму забезпечення прав і свобод людини.

Тоді інститут підслідності був тісно пов'язаний з інститутом підсудності, тож визначення суб'єкта, який здійснюватиме попереднє слідство, залежало саме від врегульованих Статутом правил підсудності.

Статтею 208 Статуту визначалось, що будь-яке злочинне діяння, окрім тих, які зазначені у законі, досліджується в тій місцевості, де воно вчинено і судиться в тому суді, якому місцевість ця підвідомча [9].

За загальним правилом, кожен судовий слідчий проводив попереднє слідство у визначеній йому ділянці повіту чи міста. Судовий слідчий за законними приводами розпочинав слідство у разі: 1) коли злочин вчинено на визначеній йому території; 2) коли злочин вчинено в іншому місці, але виявлено на визначеній йому території, і 3) коли на визначеній йому території перебуває обвинувачений чи підозрюваний у злочині, який вчинено в іншому місці (ст. ст. 288–289) [9]. З огляду на взаємозв'язок між інститутами підслідності та підсудності, можна стверджувати, що у вищезазначених нормах розкриваються ознаки, які притаманні територіальній підслідності.

Водночас з новою системою судоустрою продовжували діяльність станові суди для духівництва, військовиків, селян. Існував Верховний суд, який розглядав справи щодо вищих цивільних посадових осіб, генералітету, придворної аристократії [10, с. 225]. Тому, крім загальних правил проведення дізнання поліцією та попереднього розслідування судовими слідчими, Статут регулював і особливі порядки щодо певних категорій справ (щодо релігії, проти майна та доходів державної казни, проти громадського благоустрою, державні та посадові злочини, справи щодо адміністративного управління, злочини змішаної підсудності військової і цивільної) [9].

Попереднє слідство щодо окремих категорій справ здійснювалось як судовими слідчими, так і іншими суб'єктами, що уповноважені були на його проведення. Наявність норм у Статуті, якими регламентувалася їхня діяльність за характером вчиненого злочину, дає можливість стверджувати про прояв предметної підслідності.

Дія Статуту, зокрема інституту судових слідчих, проіснувала до жовтня 1917 року, а вже із зародженням радянської влади правоохоронна система зазнала колосальних змін.

У період національно-визвольних змагань (1917–1920 рр.) чинними залишилися судові статuti Російської імперії 1864 року. Однак, незважаючи на складну політичну ситуацію на українських землях, неможливість достатньою мірою удосконалити свої правові інститути через громадянську війну, новостворена українська держава всіляко намагалася розбудувати власну правову систему.

На територіях, підконтрольних більшовикам, у період із листопада 1917 по травень 1922 року скасовано інститут слідчого судді, й досудове розслідування здійснювали судді або народні слідчі, які діяли одноосібно та перебували в підпорядкуванні судів [11, с. 307].

Зміни, яких зазнало кримінальне процесуальне право, відбулися внаслідок прийняття багатьох правових норм, які обмежували як права, свободи та інтереси громадян, так і звужували повноваження правоохоронних органів.

Досудове провадження регулювалось низкою правових норм, що значно заважало розвитку та систематизації кримінального процесуального законодавства. До них належали: Закон «Про надзвичайні військові суди» від 26.01.1919, Декрет «Про суд» від 21.02.1919, «Положення про Народний суд» від 26.10.1920 (в ньому передбачалось поєднання слідчої та судової функцій; попереднє слідство виділялося як окрема стадія кримінального процесу), «Інструкція для народних слідчих» від 18.06.1921 (закріплювала принципи та порядок слідства) та інші нормативно-правові акти.

20 грудня 1917 року утворено Всеросійську Надзвичайну комісію, спрямовану на боротьбу з контрреволюційними силами, саботажем та спекуляцією (Всеукраїнська надзвичайна комісія створена 3 грудня 1918 року). З огляду на її особливий статут та надзвичайне призначення, Комісія стала основним органом, що здійснював слідчі функції. Разом із тим погоджуюсь із думкою А. Омарова, що визначальним є те, що запровадження виключної процедури здійснення кримінального правосуддя у справах проти «революційної влади» призвело до розподілу слідчих функцій між різними відомствами [12, с. 40].

Для систематизації кримінального процесуального законодавства 13 вересня 1922 року постановою ВУЦВК затверджено перший Кримінально-процесуальний кодекс УСРР (далі – КПК 1922 року), який детально визначив порядок проведення дізнання, попереднього слідства, регламентував діяльність прокуратури та суду.

Зазначеним нормативно-правовим актом також врегульовано діяльність органів, уповноважених на проведення попереднього слідства в частині розподілу між ними кримінальних справ. КПК 1922 року визначав територіальні межі проведення попереднього слідства, регулював питання, пов'язані із направленням справи за належністю, та вирішенням спорів про підслідність, містив особливості його проведення у революційних трибуналах. Варто зазначити, що саме у цьому Кодексі вперше на законодавчому рівні вжито термін «підслідність».

З аналізу КПК 1922 року видно, що проведення попереднього слідства побудоване за територіальним принципом, який за сукупністю ознак розкриває зміст територіальної підслідності. Так, у ст. 112 КПК 1922 року зазначалось, що слідчий, отримавши відомості або матеріали про вчинений на його ділянці злочин, йому підслідний, зобов'язаний не пізніше 24 годин у арештантських справах та 48 годин у всіх інших справах приступити до проведення слідства, скласти відповідну постанову, копію якої негайно направити прокурору [13, с. 683].

Статтею 126 КПК 1922 року визначалось, що слідчий проводить попереднє слідство у злочинах, вчинених у межах його ділянки. Якщо місце вчинення злочину невідоме, попереднє слідство проводиться тим слідчим,

у дільниці якого виявлено злочин і де проживає обвинувачений. В цьому разі слідчий проводить розпочате ним слідство до його закінчення або до встановлення місця, де скоєно злочин, після чого передає справу належному слідчому [13, с. 685].

Разом з тим КПК 1922 року визначав також і розподіл справ між органами, які уповноважені на проведення попереднього слідства (предметна підслідність). Так, у революційних трибуналах (спеціальні судові органи, що створені для боротьби з контрреволюційними силами та надзвичайно небезпечними злочинами) попереднє слідство у справах, що їм підсудні, проводиться слідчими, які знаходяться при ревтрибуналах (ст. 418) [13, с. 716].

До підсудності революційних трибуналів належали виключно державні, військові, посадові, особливо тяжкі господарські злочини, а також деякі злочини проти власності. Прийняття революційними трибуналами справ до свого провадження здійснюється за суворого дотримання правил підсудності (ст. 417). Разом із тим у зазначеній статті також встановлювались і винятки, зокрема за відсутності в районі народного суду або трибуналу тієї категорії, якій підсудна справа; у випадках персональної підсудності окремих категорій посадових осіб відділам Верховного трибуналу; у випадку особливих доручень Президії Всеукраїнського центрального виконавчого комітету, Верховного трибуналу або прокурора Республіки про передачу на розгляд ревтрибуналу справ, їм не підсудних [13, с. 674, с. 715].

Закріплення у згаданій статті винятків надавало ревтрибуналам необмежених повноважень щодо розслідування злочинів, а також повну свободу щодо розгляду будь-яких справ, навіть тих, які їм не підсудні, що призвело фактично до сконцентрування в одних руках органів слідства та правосуддя.

20 липня 1927 року прийнято новий Кримінально-процесуальний кодекс УСРР (далі – КПК 1927 року). Його основу заклали затверджені у 1924 році «Основи кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік» та у 1925 році «Положення про судоустрій УСРР», які докорінно змінювали кримінальний процес, систему правосуддя та правоохоронних органів.

Не менш важливим для кримінального процесу було затвердження «Положення про судоустрій» 1929 року, відповідно до якого слідчий апарат перейшов у адміністративне та оперативне підпорядкування органам прокуратури [14, с. 1028]. Відповідно до зазначеного Положення прокуратура здійснювала нагляд та керівництво за діяльністю органів дізнання і слідства в частині розкриття злочинів і виявлення осіб, що їх вчинили; виконання функцій прокурорського нагляду, що передбачені Кримінальним та Цивільним процесуальними кодексами.

Роль прокурора під час здійснення нагляду за діяльністю органів попереднього слідства відслідковується також і в досліджуваному інституті підслідності.

Варто зазначити, що КПК 1922 та 1927 років по-різному регулювали спір між органами про підслідність. Стаття 130 КПК 1922 року визначала зокрема, що спір про підслідність між слідчими, які знаходяться в районах різних судів, вирішуються тим судом, у районі якого виникла справа; якщо справа виникла в районі двох або декількох судів однієї і тієї ж категорії, то спір про підслідність вирішується тим судом, у районі якого раніше виникла справа [13, с. 685].

Разом зі тим у ст. 123 КПК 1927 року (в редакції 1931 року) зазначалось, що спір про підслідність між слідчими в межах однієї дільниці розв'язує дільничний прокурор, а в межах міста, виділеного на окрему адміністративно-господарську одиницю, – міський прокурор; спір про підслідність між слідчими різних дільниць або міст розв'язує дотичний прокурор дільниці або міста, в районі діяльності якого справу заведено.

Коли справу заведено в районі кількох міст або дільниць, то спір про підслідність розв'язує Генеральний про-

курор республіки або його заступник, або прокурор Найвищого суду [15, с. 369].

Процесуальні принципи й порядки, установлені в довоєнний період, частково зберігали свою чинність і в умовах воєнного стану. Істотних змін під час війни та повоєнні роки органи досудового слідства Наркомату внутрішніх справ не зазнали. Необхідно відзначити, що в ті часи вимоги закону про розмежування дізнання та досудового слідства, що провадилося слідчими прокуратури, не виконувались. Слідчі, користуючись відсутністю чіткого розмежування повноважень органів дізнання та досудового слідства, значну частину роботи з розслідування злочинів перекладали на органи дізнання. У перші післявоєнні роки слідчі прокуратури УРСР розслідували лише 20–25% кримінальних справ, тоді як органи дізнання – 75–80% [8, с. 48].

Зміни, які відбувалися в суспільному та політичному житті в післявоєнний період, внесли свої корективи в правову площину, інститут підслідності залишився без належного правового розвитку. Відсутність розмежування між дізнанням та слідством фактично призвело на практиці до їх зрощування, а запровадження спрощеного порядку розгляду кримінальних справ – до порушення прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження.

У 30-х роках запроваджувався спрощений порядок кримінального провадження щодо окремих категорій злочинів, зокрема, диверсій, шкідництва та тероризму. Такий стан справ спричинив появу судочинства, що здійснювалося позасудовими органами, так званими «трійками» Народного Комісаріату Внутрішніх Справ [16, с. 52].

Наступним нормативно-правовим актом, що вплинув на розвиток підслідності, став Закон СРСР від 25 грудня 1958 року «Про затвердження кримінального судочинства СРСР і союзних республік». Він визначав основні завдання та демократичні принципи кримінального процесу, які надалі стали основною базою для прийняття Кримінально-процесуального кодексу УРСР 1960 року.

Зокрема, ст. 28 зазначеного Закону регулювала, що попереднє слідство у кримінальних справах проводиться слідчими прокуратури та державної безпеки. При цьому попереднє слідство органами державної безпеки проводиться у перелічених цим же Законом злочинах. Тобто слідчий апарат зосереджувався в органах прокуратури та Комітеті державної безпеки [17].

Завершуючи історичний огляд інституту підслідності, варто зазначити, що найбільш повно він відображений у Кримінально-процесуальному кодексі УРСР 1960 року (далі – КПК 1960 року). Саме зазначеним нормативно-правовим актом урегульовано діяльність органів, уповноважених на проведення попереднього слідства (досудового слідства) із визначенням кримінальних справ, що їм підслідні. У первісній редакції КПК 1960 року передбачав, що органами попереднього слідства є слідчі прокуратури та слідчі органів безпеки [18]. Надалі, згідно з указом Президії Верховної Ради УРСР від 13.06.1963, у ст. 102 КПК 1960 року винесено зміни та органами попереднього слідства, крім зазначених, стали також органи внутрішніх справ [18].

У ст. 112 КПК 1960 року, яка має назву «Підслідність», злочини між органами досудового слідства розмежовувалися за предметною ознакою. Водночас, аналізуючи зазначену статтю, можна констатувати, що в ній присутні й інші види підслідності, такі як альтернативна та за зв'язком справ [18].

Не менш важливими для досліджуваного інституту підслідності стали ст. 116 КПК 1960 року, яка визначала територіальну підслідність, та ст. 117 КПК 1960 року, яка регулювала питання, пов'язані із вирішенням спорів про підслідність [18].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що інститут підслідності має багатовікову історію свого становлення. Його формування відбувалося разом із розвитком суспільних відносин та здебільшого залежало як від політичної спря-

мованості держави, так і від правових систем, які діяли на території українських земель у різні періоди. Основними етапами становлення підслідності як інституту кримінального процесуального права можна окреслити:

1) зародження основ інституту підслідності, який пов'язаний із перебуванням українських земель у складі Київської Русі та Великого князівства Литовського. На цьому етапі розвитку не було спеціальних органів, уповноважених на проведення досудового розслідування. Воно проводилось потерпілими або їх представниками, а у справах щодо князівської влади – адміністрацією князя. Поряд із обвинувально-змагальним характером кримінального процесу з'являються і слідчо-розшукові його ознаки;

2) формування слідчих органів, уповноважених на проведення досудового розслідування (XIV–XIX ст.). Зазначений етап характеризується відокремленням судової влади від адміністративної, появою окремих посадових осіб, уповноважених на проведення досудового розслідування (губні старости, сищики, «розишки»). За часів Гетьманщини кримінальні справи, що торкалися інтересів держави, розслідувалися судовими органами;

3) формування підслідності як одного з інститутів кримінального процесуального права. Такий етап пов'язаний із прийняттям Статуту кримінального судочинства 1864 року, відповідно до якого проведення попереднього слідства покладалося на спеціальних посадових осіб – судових

слідчих. Варто зазначити, що саме у Статуті проявляються ознаки територіальної та предметної підслідності;

4) кодифікація правових норм, що регулювали діяльність органів, уповноважених на проведення досудового розслідування. Такий історичний етап розвитку характеризується прийняттям у 1922 та 1927 роках Кримінально-процесуальних кодексів УСРР, в яких низка статей розкривала зміст досліджуваного правового явища;

5) період спрощеного кримінального процесу (30–50-і роки XX ст.), відповідно до якого дізнання майже не відрізнялось від слідства та цілком могло замінити його. На цьому етапі свого розвитку інститут підслідності зазнав змін не в бік свого покращення, адже запроваджений спрощений порядок розгляду кримінальних справ призводив до порушення прав, свобод та інтересів усіх учасників кримінального провадження;

6) становлення інституту підслідності у сучасному його розумінні (кінець 50-х років XX ст. і дотепер). Цей період можна охарактеризувати як розквіт інституту підслідності, оскільки запроваджені «Основами кримінального судочинства Союзу СРСР і союзних республік» норми остаточно закріпили функцію попереднього розслідування та стали підґрунтям прийняття у 1960 році Кримінально-процесуального кодексу УРСР, в якому підслідність набула остаточно ознак самостійного інституту кримінального процесуального права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.
2. Юшков С.В. История государства и права России (IX–XIX вв.). Серия «Учебники, учебные пособия». Ростов-на-Дону : «Феникс», 2003. 736 с.
3. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. Санкт-Петербург : Равена, Альфа, 1995. 846 с.
4. Загурський О. Б. Кримінально-процесуальна політика на українських землях у період Польсько-Литовської держави. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : зб. наук. ст. Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 22. С. 18–28.
5. Берназ П.В. Становлення та розвиток суб'єктів здійснення досудового слідства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 154–158.
6. Климчук О.М. Розвиток розшукової діяльності за часів козацької доби (1648–1765 рр.). *Jurnalul juridic national teorie si practica*. 2019. SEPTEMBRIE. С. 9–12.
7. Сиза Н.П. Суд і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 19 с.
8. Татаров О.Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Київ, Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 639 с.
9. Устав уголовного судопроизводства от 20.11.1864 URL: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/> (дата звернення: 26.03.2021).
10. Захарченко П.П. Історія держави і права України : підручник. Київ : Атіка, 2005, 367 с.
11. Кицан Ю.І. Виникнення та розвиток інституту підслідності кримінальних проваджень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 305–309.
12. Омаров А.А. Інститут підслідності в кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 214 с.
13. Уголовно-процесуальный кодекс УССР: в ред. 1922 г. *Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины*. Оф. изд-во НКЮ. 12 октября 1922 года, № 41. 1147 с.
14. Положення про судоустрій УСРР від 1929 року. *Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України*. Оф. вид-во НКЮ. 21 листопада 1929 року, № 26, 1172 с.
15. Про зміну і доповнення кримінально-процесуального кодексу УСРР : Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 5 травня 1931 року. *Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України*. Оф. вид-во НКЮ. 30 травня 1931 року, № 17, 771 с.
16. Глобенко Г.І. Досудове розслідування: ретроспективний погляд та шляхи подальшого реформування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80), С. 50–58.
17. Закон СССР «Об утверждении основ уголовного судопроизводства союза ССР и союзных республик» от 25.12.1958. URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss6066.htm> (дата звернення: 26.03.2021).
18. Кримінально-процесуальний кодекс УРСР в редакції від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/ed19601228> (дата звернення: 26.03.2021).